

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 01-10-2019

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 20-10-2019

Araştırma Makalesi / Research Article

INTERNATIONAL JOURNAL OF HUMANITIES AND EDUCATION (IJHE),
VOLUME 5, ISSUE 12, P. 1064 – 1081.

ULUSLARARASI BEŞERİ BİLİMLER VE EĞİTİM DERGİSİ (IJHE), CİLT 5,
SAYI 12, S. 1064 – 1081.

Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi Bahçesinde Yer Alan Balballar¹

Eyüp POLAT²

Özet

Orta Asya coğrafyasının uçsuz bucaksız bozkırlarında binlerce yıl önce dikilmiş olan Balballar, Karadeniz'in kuzeyinden Moğolistan topraklarının sonuna kadar uzanan geniş bir coğrafi bölgede varlıklarını sürdürmektedirler. Tarihi süreç içerisinde gizemlerini korumuş olan Balbalların bilimsel çalışmalara ve araştırmacılara konu olması tesadüfi değildir. Bu Balbalların hangi amaçla yapıldığı kült merkezlerine ve kurganların üzerlerine ya da çevresine neden ve hangi amaçla dikildiği ve anlamlarının neler olduğu sürekli araştırılan bir konu olmuştur. Bu bilinmezlik ve gizem 19.yy'ın sonuna kadar da devam etmiştir. Ancak Orhun yazıtlarının çözülmesi sayesinde gizeminden kurtulmaya ve anlamını bulmaya başlamıştır. Bu Balbalların yoğunlukta olduğu ülkelerden biri de Kırgızistan'dır. Bu gün Kırgızistan'da tam olarak ne kadar Balbal olduğu ve ne durumda günümüze ulaştığı bilinmemektedir. **“Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi Bahçesinde Yer Alan Balballar”** adlı bu çalışmada Kırgızistan'ın başkenti Bişkek merkezdeki “Bişkek Devlet Tarih Müzesi” bahçesinde (Ala-Too Meydanı) yer alan Balballar yerinde görülerek toplu bir şekilde envanterlenmiş, fotoğraflanmış, ölçüleri alınıp çizimleri yapılarak Sanat Tarihinin kendine özgü metotları ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Kırgızistan, Devlet Tarih Müzesi, Balballar.

Balbals in Kyrgyzstan State History Museum Garden

Abstract

Rooted thousands of years ago in the vast steppes of Central Asia, the Balbals continue to survive in a large geographical area from the northern Black Sea to the end of Mongolia. It is not a coincidence that the Balbals, which have preserved their mysteries throughout history, are subject to scientific studies and researchers. The purpose for which these Balbals were made was a subject that has been constantly researched on why they were planted in the cult centers and the kurgans on or around them. This obscurity and mystery continued until the end of the 19th century. However, thanks to the dissolution of Orkhon inscriptions, the mystery was being rid off and its meaning began to be found. One of the countries where these Balbals are densely found is Kyrgyzstan. Today, it is not known exactly how many Balbals are present in Kyrgyzstan and in what condition they reached our day. The “Balbals in Kyrgyzstan State History Museum Garden” work in which the Balbals found in the capital of Kyrgyzstan Bishkek have been the subject and also looking at those in the “Bishkek State History Museum Garden (Ala-Too Square)” have been made into a collective inventory, photographed, and had their measurements taken and evaluated with the unique methods of Art History.

Keywords: Middle Asia, Kyrgyzstan, State History Museum, Balbals.

¹Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Orta Asya Araştırmaları Bilim Dalı, **“Kırgızistan Bişkek'teki Taş Balballar”** adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

²Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, epolat@erciyes.edu.tr

Giriş

Bu çalışmanın konusunu “Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi Bahçesinde Yer Alan Balballar” oluşturmaktadır. İslam öncesi Türklerde görülen ve Şamanizm inancı ile ortaya çıkan ölü ve defin geleneklerinin içerisinde Balbal dikme geleneği önemli bir yer tutmaktadır.

İslam Öncesi Türk toplumlarında ölen kişilerin mezarlarının etrafına dikilen bazen figürlü bazen figürsüz olan mezar taşlarına Balbal adı verilmektedir. Balballar Orta Asya toplumlarının genelinde görülen Şamanizm inancının yaygın olduğu dönemlerde özellikle toplum içerisinde belirli bir güç gösterisi sergilemiş olan savaşçı, asker ve önemli kişilerin kurgan ve mezarlarının etrafına öldürdüğü düşman adedince dikilen taşları temsil etmektedir. Dikilen bu taşlar içerisinde figürsüz olarak yapılmış olanların yanında genellikle üzeri yontulmuş, bir elinde kılıç diğer elinde kadeh tutar şekilde yapılmış örnekler de bulunmaktadır. Mezar etrafındaki bu taşların sayısı ve çokluğu ölen kişinin kahramanlığını ve gücünü simgelemektedir. İslamiyet’ten önceki Türk toplumlarında Balbal olarak dikilen bu taşlar İslamiyet ile birlikte yerini mezar taşlarına bırakmıştır (N. Diyarbekirli, 1992). Çalışmamızın sınırlarını Kırgızistan Bişkek merkezde bulunan Devlet Tarih Müzesi bahçesindeki otuz üç adet Balbal oluşturmaktadır. Bu Balballar kendi içerisinde figürlü ve figürsüz olarak iki gruba ayrılmıştır. Balbalların içerisinde 6 adet kadın figürlü Balbal, 25 adet erkek figürlü Balbal ve 2 adet figürsüz Balbal bulunmaktadır. Figürlü olan Balballar ise kendi içerisinde kadın figürlü ve erkek figürlü Balballar adı altında iki ayrı grup oluşturmaktadır. Balballar kazıma, kabartma ve yontma teknikleri kullanılarak işlenmişlerdir. İncelemiş olduğumuz Balballarda 6 adet kazıma tekniği, 2 adet yontma tekniği ve 25 adet kabartma tekniğinin uygulandığı tespit edilmiştir.

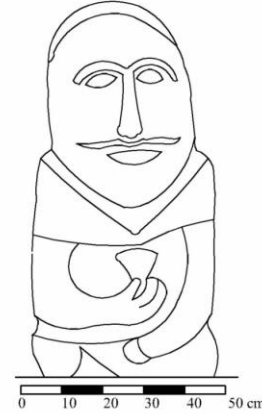
Balballar ve Kökenleri

Balbalların ne zaman ve ne için dikildiği, kökenlerinin nerelere dayandığı ve ilk olarak kimler tarafından yapıldığı gibi sorulara araştırmacılar sürekli cevaplar aramışlardır. Günümüz araştırmacılarının da ilgisini çeken bir konu olarak hala tam manasıyla gizemi çözülmemiş olan Balballar üzerinde geniş ve kapsamlı olarak yapılmış bir çalışma da bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda kökeni Orta Doğu halklarına dayandırılan Balbal dikme geleneği bazı kaynaklar da ise genellikle göçebe bir yaşam biçiminde hayatlarını sürdüren Orta Asya halklarına dayandırılmaktadır. Orta Asya bozkırlarında uçsuz bucaksız bir alanda tarihin sessiz ve en gizemli tanıklarından olan Balballar Eski Türk (İskit, Hun, Göktürk) Toplumlarında da yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (Y. Çoruhlu, 1998).

Fotoğraf 1: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi,

E. Polat, 2015.

Çizim 1: E. Polat, 2015.

Türklerin yaşayış tarzı ve inanç sistemleri içerisinde hiç şüphe yok ki ölüm sonrası hayat ve bu hayata kendini hazırlama anlayışı bulunmaktadır. Bu anlayış içerisinde Balbal dikme geleneği toplumun önemli dini ritüellerinden biri olmuştur. Hatta bu geleneğe sıkı sıkıya bağlı olan Türk Toplumlarında ölen kişiler için Balbal dikmek hem ölüye saygı olarak görülmüş hem de toplum içinde adeta bir ibadet sayılmıştır (K. Tabaldiyev, 2009). Balballar, ölen kişilerin mezarı çevresine dikilen ve ölen kişinin hayattayken öldürdüğü düşmanlarını temsil eden güç ve cesaret sembolleridir. Ancak Balbal kavramı sürekli olarak Taş Baba, Taş Nene, Bengü Taş ve Bediz gibi adlarla anılan taşlarla karıştırılmaktadır.

Balballar genellikle basit taşlar olabildiği gibi öldürülen düşmanın önemine göre figürlü olarak taşarlanmış ve üzerinde düşmanın suretinin çizildiği taşlardır ve heykelerde görülen üç boyutluluk bu taşlarda görülmemektedir. Ancak bazı kaynaklar Balbal geleneğini, geyikli taşların Türkistan coğrafyasında Türk kültürü bağlamında şekil değiştirmesine dayandırmaktadırlar (A. Умарходжиев, 2013). Bunların ilk örneklerini, tarih öncesi çağlardan beri Avrasya'da uygulanan bir gelenek olan, Erken Dönem Göçerlerinin “Geyikli Taşlarında” aranabilir (L. Muzio Ciro, 2002).

Hun devrinde de görülen “Geyikli Taşlar” olarak anılan, kısmen heykel niteliğindeki dikili anıtlar, Göktürk coğrafyasında da karşımıza çıkmaktadır (Y. Çoruhlu, 2002). Balbal olarak adlandırılan ve öldürülen düşmanın taşla dönüştürülerek bir yontu halinde mezarın çevresine dikilmesi geleneği aynı zamanda mezar sahibinin kahramanlığını da göstermektedir (H. И. Веселовский, 1915). Türklerde cenaze merasimi sonrasında kişinin öldürdüğü düşmanları temsilen Balbalları mezarın etrafına dikilirdi. Balbalların sayısı mezardaki ölünün, hayatta iken öldürdüğü düşmanlarının sayısına göre değişmektedir (O. Belli, 2002). Örnek olarak;

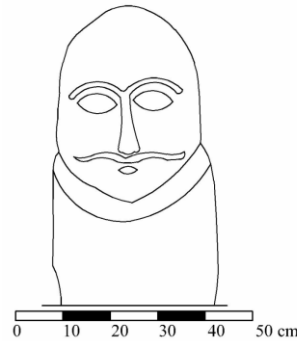
Kültigin Mezar Külliyesinin girişinden itibaren, doğuya doğru uzanan alan üzerinde yer alan Balbalların 169 adet olduğu tespit edilmiştir. Bunlar ölen kişinin sağlığında öldürdüğü düşmanlarını temsil ediyordu (Y. Çoruhlu, 2002). Eğer öldürülen düşman çok önemli bir kişiye, Balbal taşına onun adı da yazılmaktadır. Örneğin; Ongon yazıtı yanında yer alan kahraman bir savaşçıya ait olan kurganın çevresindeki Balbalların biri üzerinde;” İş Bara Tarkan Balbalı” yazılmaktadır (O. Belli, 2003). Ayrıca; düşman önemli biri ise; Balbal üzerindeki taşvirler özenli ve gösterişli olarak yapılmaktaydı. Motifler arasında yer alan kemer ve kılıçlardan bu durum anlaşılmaktadır. Bu da Orta Çağ Türklerinin kemer bağlama geleneğine dayanmaktadır (K. Tabaldiyev, 2009).

Gerek taş heykeller ve gerekse Balballar Türklerin kutsal olarak kabul ettikleri dağ, tepe, akarsu kıyıları, kurgan ve kült merkezlerine dikilmişlerdir (B. E. Войтов, 1987). Bu taş heykel ve Balbalların nerelere nasıl dikildikleri konusunda Çin kaynaklarının yanı sıra, Orhun Yazıtlarında da çok değerli bilgiler mevcuttur. Örneğin 552-556 yıllarına tarihlenen Pien-Yi-Ti-en şunları söylemektedir: “Ceset gömüldükten sonra, gömüt yerinin yakınına taşlar konmaktadır... Bu taşların sayısı, ölen kişinin hayattayken öldürdüğü kişi sayısı ile orantılıdır... Eğer bir erkek öldürdüyse, bir taş dikilmekte. Kendisi için yüz ve bin adet taş dikilen erkekler vardır...” Çinli tarihçi Tan Chu ise, Türklerin cenaze töreni ve dikilen heykel konusunda şu önemli bilgiyi vermektedir: “...Mezarı yaptıktan sonra, ölenin görünümünde ve yaşarken yaptığı kahramanlıkları anlatan bir heykel dikerler...” (O. Belli, 2003). Taş heykellere değişik zamanlarda değişik adlar verilmiştir. Orhun yazıtlarında Balbal olarak anılmaktadırlar (H. N. Orkun, 1987). Orhun Yazıtlarında “Babam Kağan öldüğünde, heykelin diktik” cümlesi, mezar sahibi için heykelin yapılmış olduğunu ispat etmektedir. Balbal için ise, şu cümle geçmektedir: “Kırgız Kağanı öldürdüm, Balbalımı yaptırdım” (O. Belli, 2003).

Fotoğraf 2: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi,

E. Polat, 2015.

Çizim 2: E. Polat, 2015.

A. N. Bernistam'a göre de; "Balbalların dikilmesindeki ilk amaç; öldürdüğü güçlü düşmanı sembol etmesidir. Fakat Balballar sadece düşman için değil ölüyü temsilen de dikilirdi (Y. S. Hudakov, K. Tabaldiev, 2009). Bu da Balbalların öldürülen düşmanın taşa dönüşmesi, öteki dünyada kahraman savaşıya hizmet etmesi, onu koruması ve kollaması için öldürülen düşmanın önemine göre şekillenen genellikle basit yontulu taşlar olduğunu göstermektedir.

Ön Asya'dan, Moğolistan'a kadar 6-13. yy.'lar arasında yapılmış olan Türk Balbal taşları, bozkır kültürü ve yasayış biçiminin taşa yansımalarıdır (O. Belli, 2003). Eski inancı sürdüren Türk toplulukları insan biçiminde taş heykel ve Balballara dualar etmekte, adaklar adamakta, taşları kucaklamakta, isteklerinin olumlu yönde sonuçlanması için bezler bağlamaktadırlar (Дашкевич Я. Р., Трыярски Э, 1982). Orta Asya Türk topluluklarında İslamiyet'in yayılması ve köklü bir şekilde bölgeye yerleşmesinden sonra, taş heykel ve Balbal yapma geleneği yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır (O. Belli, 2003). Balballar dikildiği dönemin kültürünü, giyim-kuşam tarzını yansıtmaktadır. Kurganlarda yapılan kazılardan elde edilen döneme ait olan kemerler, özellikle Balballar üzerinde bulunan kemerlerin özelliklerini yansıtmaktadır (K. Tabaldiyev, 2009).

Balbal eski Türk dili içerisinde bir kelime olup *bal+bal*, yani vurmak, kakmak, çakmak demektir (A. Beynesov, 2000). Balballar Hakas dilinde "çaataş" (savaş taşı) olarak adlandırılmaktadır (F. Celilov, 2013). Eski Türk toplumunda Balbal dikme geleneği oldukça yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu toplumlar içerisinde en eski Türk toplumlarından biri olarak kabul edilen İskitlerden, Hunlar ve Göktürlere kadar hemen hemen bütün Türk Toplumlarında bu gelenek devam etmiştir. Balballar üzerine yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda bu dikili taş ve heykellerin ne zaman ve ne amaçla dikildiği her zaman merak konusu olmuştur. Özellikle Türk kültürünün vazgeçilmez bir unsuru olarak mezarlar üzerine veya yanına heykeller dikme geleneği Çin kültüründe de karşımıza çıkmaktadır. Çin kültüründe karşılaşılan heykel dikme geleneği Türk toplumlarında görülenlerin aksine insandan başka hayvanların ve efsanevi mahlûkatların da heykelleridir (A. M. Fetisov, 1881). Türklerde ise sadece insan şeklinde Balbal dikme geleneği bulunmaktaydı. Dikilen bu heykellerin savaş zamanında öldürülmüş düşmanlara ait olduğu, öldürülen düşman askerlerinin öldüren insanda yaşamaya devam ettiğine dair bir inanış Eski Türk Toplumunda içerisinde oldukça yaygındır (İ. Onay, 2013).

Balbal kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler vardır. Radloff bu sözcüğü " Bir ölü için anıt olarak dikilen taştan bir taşvir olarak açıklamıştır" (O. Belli, 2003). Her zaman taş baba, taş nene gibi kavramlarla karıştırılarak hepsine Balbal denilmiştir. Ancak bu taşların

büyüklüğü de yapılış amaçları da tamamen farklıdır (F. Celilov, 2006). Balballar mezar içerisinde yatan kişinin öldürdüğü düşmanlarının sembolüdür. Onların ruhu o taşın içinde yaşamaktadır. Bedizci ya da heykeltıraş olarak adlandırılan kişilerin yontup düzelttiği taş baba, bengü taş mezarların yanına tek tek konulduğu halde Balbalların sayısı bine kadar çıkmaktadır (F. Celilov, 2013). Taş baba Bedizlerinden farklı olarak Balballar sadece az bir şekilde oyma ve yontma çizgilerle insan figürü alan ve öldürülen düşmanı temsil eden menhir tipli taşlardır. Ancak dünyanın farklı ülkelerinde görülen menhirlerle karıştırılmaması ve Balbalların sadece mezarlar etrafına konulduğu unutulmamalıdır. Çin kaynaklarında kaba yontulmuş taşların Balbal gibi olduğu ve Balballara benzer şekilde Çin kültüründe de olduğu anlaşılmaktadır (Расим Эфенди, 1986). Bazı kaynaklar Balbalın ağaçtan yapıldığını yazmaktadır. Bu geleneğe Oğuzlar arasında tanık olan İbn Fadlan bu durumu şöyle anlatır: “Eğer ölen kişi sağlığında düşman öldürmüştür ise öldürdüğü insan sayısı kadar ağaçtan suret yapıp onun mezarına dikilir ki bunlar onun hizmetçileridir cennette ona hizmet edeceklerdir” (F. Celilov, 2013). Bir diğer görüş ise “Balbal haline gelen kişi büyük bir olasılıkla mahkûmiyetine bağlı bazı görevleri yerine getirmek zorunda olan düşmandır ve ölümden sonra muzaffer olanın mezarına yerleştirilen, bu kişinin öldürdüğü düşmanların taş taşviridir” (Г. С. Чириков, 1901).

Yöntem

Çalışmanın meydana getirilmesinde iki aşama izlenmiştir. Bunlardan birincisi kaynakların tespit edilmesi ve kaynaklarda geçen Balbalların belirlenmesi aşamasıdır. Mevcut yayınlardan tespit edilen Balballar hakkında Türkiye Milli Kütüphane, YÖK Tez Arama Merkezi ve Kırgızistan Bişkek'teki Bilimler Akademisi, Uluttuk Kütüphanesi, Ulusal Devlet Tarih Müzesi ve Manas Üniversitesi kütüphanesinde araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca bölgeyle ilgili çalışmalar yapan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Alparslan AŞIK ve Manas Üniversitesi öğretim üyesi Kubatbek TABALDİYEV ile mülakat yapılarak bölge hakkında bilgiler toplanmıştır.

İkinci aşamada ise; Bişkek merkezde yer alan Devlet Tarih Müzesi bahçesinde yapılan çalışmalar esnasında belirlenen Balbalların ölçüleri alınmış, detaylı fotoğrafları çekilmiş ve çizimleri yapılmıştır. Bu aşamada elde edilen veriler Sanat Tarihi'nin kendine has metotları ile değerlendirmeye alınmıştır.

Bulgular

Bişkek Devlet Tarih Müzesi bahçesinde otuz üç adet Balbal tespit edilmiştir. Müze bahçesinde açık alanda sergilenen ve Kırgızistan'ın farklı bölgelerinden getirilen bu Balballar Figürlü ve Figürsüz olarak iki ana başlık altında toplanmıştır. Figürlü olan Balballar ise kadın ve erkek figürlü olarak iki alt başlık içerisinde incelenmiştir.

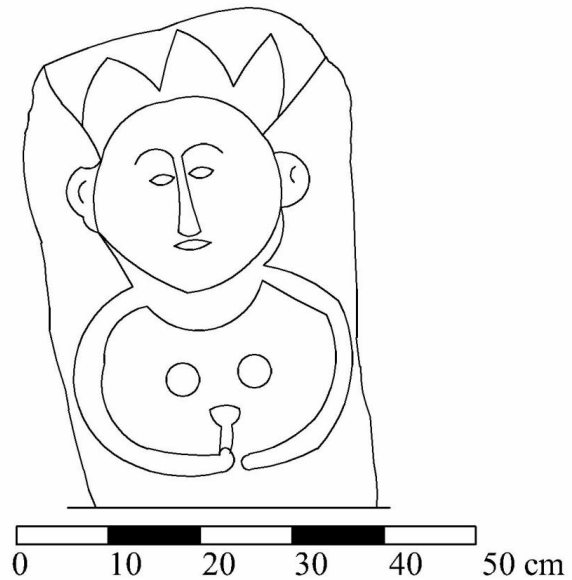
1. Kadın Figürlü Balballar

Kadın figürlü Balballar Umay Ana³ Balbalları olarak değerlendirilmektedir. Bu tür içerisinde bulunan Balballar genellikle başlarında üç boynuzlu taçları, kulaklarında küpleri, ellerinde bazen kadeh tutar vaziyette, göğüsleri belirgin bir biçimde ve elbise detayları ile birlikte tasvir edilmiştir. Kazıma ya da yontma teknikleri kullanılarak yapılmışlardır.

Fotoğraf 3: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi,

Kadın Figürlü Balbal, E. Polat, 2015

Çizim 3: E. Polat, 2015

2. Erkek Figürlü Balballar

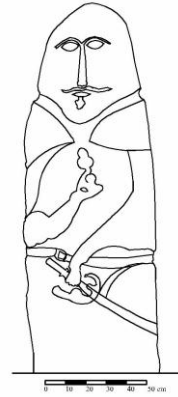
Tespit edilen Balballar içerisinde bir diğer Balbal türü erkek figürlü Balballardır. Bu Balballar da kadın figürlü Balballarda olduğu gibi kabartma, kazıma ya da oyma tekniği ile yapılmışlardır. Erkek figürlü Balballarda savaşçı/asker özellikleri özellikle verilmiştir. Bu Balballarda genellikle ayakta durur vaziyette bazen başlarında şapka detayı verilmiştir. Erkek figürlü Balbalların en belirgin özellikleri arasında sol elde bir kadeh, sağ elinde kılıç tutar

³ Umay Ana: Kadim Türk mitolojisinde adı en çok anılan figürlerden biridir. "Tanrının hanımı" diye anılan Umay Ana, ailenin ve çocukların koruyucusudur. Orhon yazıtlarında adı geçen Umay genellikle gümüş uzun saçlı, başında üç boynuzlu taç olan ay şeklinde betimlenmektedir.

vaziyette olmalarıdır. Ayrıca elbise detayları işlenen erkek figürlü Balbalların bellerinde kılıcın takılı olduğu kemer detayları da taşla işlenmiştir. Balbalların diğer bir özelliği ise iri badem gözler, yukarıdan aşağı doğru genişleyen burun, burun kısmının hemen altında ince uzun bir bıyık, dolgun yanaklar ve sivri bir çene şeklinde tasvirleridir.

Fotoğraf 4: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, E. Polat, 2015.

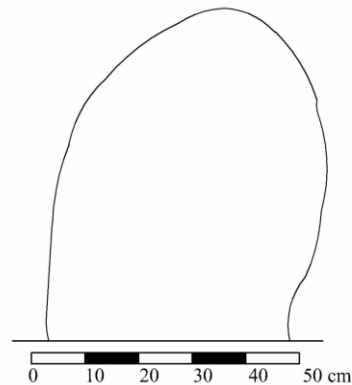
Çizim 4: E. Polat, 2015

3. Figürsüz Balballar

İncelemiş olduğumuz Balballar içerisinde tamamen figürsüz olarak yontulup düzeltilmiş Balballar da yer almaktadır. Genellikle bu tür içerisinde bulunan Balballar oval bir biçimde hafif yontulup düzeltilerek işlenmişlerdir.

Fotoğraf 5: Kırgızistan Devlet Tarih Müzesi, E. Polat, 2015.

Çizim 5: E. Polat, 2015

Tartışma ve Sonuç

Erken dönem Türk tarihinin maddi kültür varlıkları arasında önemli bir yeri bulunan Balbal dikme geleneği, İç Asya, Ön Asya ve Kafkasya Türk Topluluklarında görülen bir defin âdetidir. Türk kültürünün belki de günümüze kadar hiç değiştirmeden gelen en önemli geleneği mezar kültü ve defin adetleridir. Türkler ölülerine her zaman saygı duymuş ve onların hatıralarını yasatmayı adeta bir görev saymışlardır. Bu inanış/saygı bilim adamlarınca Türklerdeki Atalar kültü adı altında değerlendirilmiştir.

Türkler atalarının ruhlarının doğada yasadıklarına inanarak, doğada görmüş oldukları bir takım canlıların ölmüş atalarını temsil ettiklerine inanmışlardır. Balbal dikme geleneğinin Türklerde ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte birçok araştırmacı bu geleneğin ilk örneklerinin menhirler olduğunu belirtmektedirler. Daha sonraki dönemlerde giderek yaygınlaşan bu gelenek, İslamiyet'in Türk toplulukları arasında benimsenmesi ve yaygınlaşması sonrasında giderek terk edilmeye başlanmıştır.

Balbalların dikilme nedenleri ve mezar gelenekleri içerisindeki konumları hakkında birçok çalışma yapılmış olmasına karşın, bu anıtların mimari biçimleri ve gelişimleri hakkında derli toplu bir çalışma maalesef yapılmamıştır. Birçok araştırmacı Balballar hakkında genel bilgiler vermekle yetinmiş, bu anıtların bilim dünyası tarafından genel kabul gören bir tasnifi yapılmamıştır.

Kubatbek Tabaldiev, Kırgızistan Balbalları üzerine yapmış olduğu çalışmasında bu Balbalların kökenleri üzerinde durarak incelemeler yapmıştır. Tabaldiev Balbalları; buldukları bölgelere göre (Issık Göl, Talas, Çuy, Oş, Celalabad) incelenmiştir. Balballar üzerinde yaptığı çalışmada herhangi bir tasnifleme yapmamıştır. Balbalları genel özellikleri ile inceleyerek duruş yönleri, elbiseleri, ellerindeki objeler gibi özelliklerine göre tanımlamalar yapmıştır. Herhangi bir tasnifleme sisteminde bulunmayan Tabaldiev incelemiş olduğu Balballarda genel hatlar itibarı ile elbiseleri ve duruş özelliklerine göre Türk Tipini yansıttıklarını belirlemiştir.

Yasar Çoruhlu, Balbalları Türk mezar geleneği içerisinde ele alarak, tören alanlarına dikilen Balballarla tören alanlarına dikilen taş heykelleri birbirinden ayırarak, figürlü olanlara heykel demektedir. Figürüz olanların ise Balbal olarak nitelendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Çoruhlu, bölgede bulunan bu tarz dikili taşların hepsinin de Balbal olarak ele alınmasının yanlış olduğunu ileri sürmektedir. Çoruhlu, Balbalları tasnif etmekten ziyade heykel ve Balbal ayrımının üzerinde durmaktadır.

Balballar konusu üzerinde çalışan bir diğer araştırmacı ise Feridun Celilov'dur. Celiliov, Balbal kelimesinin kökeni hakkında bilgi vermiş, taş baba, taş nene, taş at, taş balık, taş koç, taş kaplumbağa gibi başlıklar altında bu taşları değerlendirmiştir.

Balbalları tiplerine göre ilk defa tasnifleyen araştırmacı Oktay Belli'dir. Belli, Kırgızistan'ın farklı bölgelerinden örnekler alarak Balballar üzerinde tasnifleme yapmıştır.

Görüldüğü gibi Balbal konusu hakkında araştırma yapan bilim adamları tek bir görüş etrafında birleşememişlerdir. Taş heykeller ve Balbalların birbirinden farkları ve ayrımları konusu üzerinde bir görüş birlikteliği yoktur. Yapılan çalışmalar Balbal kavramının tanımından öte gitmemiş ve belirli bir tasnifleme yapılamamıştır. Çalışmamız boyunca Balballar üzerinde çalışan ve farklı bölgelerden örnekleri inceleyen Oktay Belli'nin Balballar üzerine yapmış olduğu tasnifleme örnek alınmıştır. Buna göre çalışmanın konusunu oluşturan Balballar, figürlü ve figürsüz olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirilmiştir.

Yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde gerek figürlü ve gerekse figürsüz olarak kurgan ya da kült merkezlerine dikilmiş olan bu taşların tamamının Balbal olduğu sonucuna varılmıştır. Bu Balballar Kadın Figürlü (Umay Ana) Balbalları ve Erkek Figürlü Balballar savaşçı/asker Balbalları olarak değerlendirilmektedir.

Öneriler

Tüm bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde Balbal dikme geleneğinden anlaşıldığına göre ölen kişinin hayatta iken öldürdüğü düşman adedince mezarının başına Balbal dikiliyordu ve bu Balballar ölen kişinin ölümden sonraki hayatında kendisine hizmet edeceği anlayışı ile mezarın etrafına yapıyorlardı. Yine öldürülen düşman adedince Balbal dikilmesi savaşçının güç ve cesaret göstergesi sayılıyor ve savaşçının adını yükseltiyordu. Bu ise İslam Öncesi Türk Toplumlarının yaşam ve inanç biçimleriyle alakalı bir dini ritüel olarak uygulanıyordu.

Dönem içerisinde değerlendirildiğinde Balbal dikme geleneğinin toplum için ne kadar önemli bir gelenek olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Kökeni ve ilk olarak nerede, kimler tarafından dikilmeye başlandığı belli olmayan Balbal dikme geleneği hiç şüphesiz ki Eski Türk Toplumları içinde de oldukça önemli bir yere sahipti.

Dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olan Türk Medeniyetinin en eski ve sessiz tanıklarından biri olan Balballar Türk kültür ve inanç sistemleri, yasayış biçimleri, dünya görüşleri gibi konulara ışık tutması bakımından oldukça önemlidir. Türklerin ata yurdu olan Orta Asya'da uçsuz bucaksız bir alanda binlerce yıllık bir mazinin taşta kazınmış tanıkları olan Balballar sadece basit şekilde yontulmuş taş olmaktan öte bir milletin taş üzerindeki hafızası

olması bakımından da oldukça önemlidir. Bu önem de Balbalların korunup saklanmasını gerektirmektedir. Bunun için tarihimizin en eski görgü tanıkları arasında yer alan Balbal taşlarının bilim dünyasında hak ettiği yere gelmesi için gerekli olan bilimsel/akademik çalışmaların teşvik edilmesi gerekmektedir. Balbal taşlarının korunup gelecek nesillere aktarılması geçmiş ile gelecek arasındaki bağın kopmasını engelleyecektir. Balbal taşlarının hak ettiği değerin verilmesi ve korunması bir milletin binlerce yıllık hafızasının korunması anlamına gelmektedir.

Kaynakça

Abdiyev, B. İ. (1953). İstoriya Drevnevo Vostoka. 158-165.

Abdusin, D. A. (1977). Arheologiya SSCB. 86-90.

Alyılmaz, C. (2005). Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu. 139-142.

Arık, M. (2008). Esik Kurganı, Buluntuları ve Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi.

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 48-52.

Âşık, A. (2013). Yeni Bir Arkeolojik Buluntu: Tuura Suu Balbalı. *Gazi Türkiyat Dergisi,*

Bahar 2013/12, 157-160.

Barthold, V.V. (2002). Kırgızlar, (çev. Ufuk Deniz Aşçı).11.

Belli, O. (2002). Eski Çağ ve Yeni Çağda Türklerde Kurgan Yapma Geleneği. *Türkler*

Ansiklopedisi C.III, 912.

Belli O, (2002). Türklerde Taş Heykel ve Balballar, *Türkler Ansiklopedisi, C.III, 12-16-*

93-37-91-36-53-77-97-98-53.

Belli, O. (2003). Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller. 36-37-53-77-97-98.

Beynesov, A. (2000). Balbal. *Türkistan, Halıkaralık Ansiklopedisi. 86.*

Celilov, F.(2013). Daşbaba Türkün Daş Yaddaşı. 55-57.

Celilov, F.(2006). Kadim Türk Elleri Saka- Gamer Boyları.38-40.

Cıro, L. M. (2002). Erken Dönem Türklerinde Defin İşlemleri. (Çeviren: Bülent Keneş),

Türkler Ansiklopedisi, C:III, 126.

Çetin, C. (2014). Kırgızistandaki Nestorian-Türk Jazuu Estelikleri. 65-68.

Çirikov, G. S. (1901). Kamennie Babı v Harkovskov Gubernin. 38-42.

Çoruhlu, Y. (2002). Göktürk Sanatı. *Türkler Ansiklopedisi, C.IV, 97.*

Çoruhlu, Y. (1998). Erken Devir Türk Sanatının ABC'si. 20-21.

Çoruhlu, Y. (2014). Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi. 50-55.

Daşkeviç, Y. R. (1982). Trıyarski, Kamennie Babı Priçernomorskih Stepey, Kollaktsiya iz

Askanin Nova. 130-140.

Diyarbakirli, N. (1972). Hun Sanatı. 66.

Diyarbakirli, N. (1992). Türklerde Mezar Yapısı ve Defin Merasimleri. *Türk Kültürü*

Araştırmaları, XXX/1-2, 101.

Durmuş, İ. (2007). İskitler. 118.

Emel, E. (1978). İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş. 68-72.

Erdem, M. (2000). Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları. 68-75.

Fetisov, A. M. (1881). Ekskursiya V Za Narinskiye Gorı V 1878. *Turkestanskiye Vedomosti,*

27.

Gömeç S. (1999). Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi. 101.

Grakov, B.N. (2006). İskitler. (Çev. Ahsen Batur). 74.

Hökelekli, H. (1991). Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

Dergisi, S.3, C.III, 152-163.

Hudyakov, Y.S. (1985). Drevne Tyurkskiye Pominalniye Pamyatniki Na Territorii Mongolii

Drevniye Kulturi Mongolii, (Ed. R. S. Vasilievkiy). 28.

İnan, A. (2000). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar. 190.

Kallaur V.A. (1987). Kamenniye Babı ‘V Aulieatinskom Uyezd. 117.

Karamürsel, Â. (2002). Türklerde mezar geleneği, *Türkler Ansiklopedisi, C.III*, 122.

Kocasavaş, Y. (2002). Eski Türklerde Yas Ve Ölü Gömme Adetleri. *Türkler Ansiklopedisi,*

C.III, 114.

Lunin, B.V. (1958). İz İstorii Ruskogo Vostokovedeniya i Arheologii V Turkistane. 97.

Onay, İ. (2013). İslamiyet’ten Önce Türklerde Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları. *International Journal Of Social Science*, 486.

Orkun, H. N. (1987). Eski Türk Yazıtları. 37.

Ögel, B. (2011). Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları.15.

Ögel, B. (2003). İslamiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi. 168.

Saray, M. (2002). Kırgızistan. *T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Cilt XXV*, 442-445.

Rasim, E. (1986). Kamennaya Plastika Azerbaycana. 42-47.

Tabaldiev, K. (2009). Balbal Taşlarının Açıklaması. *Zamandaş no 6, sayı:71*, 37.

Tabaldiev, K. (1996). Kurganı Sretnivkovih Kaçevnih Plemen Tyan-Şanya. 332.

Umarhociyev A. (2013). Tayne Znaki Balbalı. Prodyuserskiy Tsentr Gala Tv. Belgesel.

Valihanov, C.C. (1984). Dinivnik Poyezdki Na Issık-Köl. *Sabranie Sacineniy Cilt. I*,306.

Veselovskiy. N.İ. (1915). Sovremennoe Sostayanie Voprosa O Kamennih Babah» ili

Balbalah. 55-63.

Voytov, V. Y. (1987). Kamennie İzvayaniya İz Ungetu, (Tsentralnaya Aziya: Novie

Pamyatniki Pismennosti i İskusstv. 75-83.

Yazı, M. E. (2007). Çarlık Döneminde Kırgızlar (1852-1917).(Fırat Üniversitesi SBE,

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). 21.

Yevtyuhova, L.A. (1952). Kamennie İzvayaniya Yujnoy Sibiri i Mongoli. (Ma- Terialı i İssled

i Po Arheologi Sibiri). 23-28.

YU, S. H, Kubatbek, T. (2009). Drevniye Turki na Tyan-Şane. 63.

Extended Abstract

Introduction

The subject of the study is Bal Balbars in the Garden of Kirghizistan state by considering History Museum and the dead burial traditions seen in pre-Islamic Turks and emerged with the belief of shamanism are discussed. One of the most important practices among these traditions is the balbal planting tradition. The pre-Islamic Turks' tombstones, sometimes figurative and figurative, were planted around the graves of the deceased. Balballs represent the stones erected around the graves and tombs of the warriors, soldiers and important people who exhibited a certain strength in the society, especially during the times when shamanism was common in Central Asian societies. In addition to the ones made as figures, there are also examples of sculptures that were carved and made with a sword in one hand and a goblet in the other. The number and abundance of these stones around the tomb symbolize the heroism and strength of the deceased. These stones, which were planted as balbal in Turkish societies before Islam, were replaced by tombstones with Islam (N. Diyarbekirli, 1992). The outlines of the study consist of balballs in the Garden of the State History Museum in the center of Kirghizistan Bishkek.

Balballs and Origins

Researchers have constantly sought answers to questions such as when and for which balbalons were planted, where they originated, and by whom. As a subject of interest to today's researchers, there is still no comprehensive and comprehensive study on the balloons, which have not been solved completely. In some sources, the tradition of balbal planting is rooted in the peoples of the Middle East, and in other sources it is based on the Central Asian peoples, who live in a nomadic way. Balball, one of the silent and most mysterious witnesses of history in a vast area in the steppes of Central Asia, is also intensely encountered in the Old Turkish (Scythian, Hun, Gokturk) societies (Y. Coruhlu, 1998). There are different views about the origin of the word Balbal. Radloff explained the word taş as a stone masonry erected as a monument to a dead 'O (O. Belli, 2003). Always mixed with concepts such as stone father, stone nene, all of them were called balbal. However, the size and construction purposes of these stones are completely different (F. Celilov, 2006). Balballs are the symbols of the enemies killed by the person lying in the tomb. Their spirit lives in that stone. Although the stone father, who was called Bedizci or sculptor, carved and corrected, was placed one by one next to the similar stone tombs, the number of balballas reaches up to a

thousand (F. Celilov, 2013). Unlike stone father Bedizler, balballs are menhir type stones which only take human figure with carved and carved lines and represent the killed enemy. However, it should not be forgotten that it is not confused with the menhirs seen in different countries of the world and balballas are placed only around the graves. In Chinese sources, it is understood that rough carved stones are like balbal and similar to balbal in Chinese culture (Расим Эфенди, 1986). Some sources say that balbal is made of wood. Ibn Fadlan, who witnessed this tradition among the Oghuzes, explains this situation: ‘If the deceased person killed the enemy in his health, the number of people killed would be made from trees and planted on his grave, which will serve him in heaven F. (F. Celilov, 2013). Another view is that the person who becomes Balbal is probably the enemy who has to carry out some of the duties of his conviction and is a stone masonry of the enemies killed by the victor's grave after death’ (Г. С. Чириков, 1901).

Method

In our study called Balball in the garden of the State History Museum in the center of Bishkek, Kirghizistan, balballas were examined and evaluated on-site. In this context, a total of thirty-three balbal were detected in the garden of Kirghizistan State History Museum. Two stages were followed in the study. The first of these is the determination of the sources and the determination of balbalons passing in the sources. National Turkey about balbals detected from the present publication Libraries, Higher Education Thesis Search Center and the Academy of Sciences in Bishkek, Kirghizistan, it Ulutan Library, the National History Museum and Manas research was conducted in the University library. It also gathered information about the area of the work that Kirghizistan -Turkey Manas University History Department faculty member Alparslan AŞIK Manas University and by interviewing with faculty Kubatbek TABALDIYEV.

In the second stage; During the field studies, the measurements of the balballs were taken, detailed photographs were taken and drawings were made. The data obtained at this stage were evaluated with the specific methods of Art History.

Results

Thirty-three balbal in Kirghizistan State History Museum, located in the center of Bishkek, the capital of Kirghizistan, constitute the subject of this study. The identified balballas were divided into two main groups as figured and non-figured. Balbalas include 6 female-balbal, 25 male-balbal and 2 unbalanced balbal. Figured balballas, on the other hand, constitute two

separate groups under the name of female and male figures. Balballs were processed using scraping, embossing and chipping techniques. There are 6 scraping techniques, 2 sculpting techniques and 25 embossing techniques.

Discussion and Conclusion

Although there have been many studies about the reasons of balball erection and their place in the grave traditions, unfortunately there has not been a neat study on the architectural forms and development of these monuments. Many researchers have been content with providing general information about the balloons, and no monuments have been accepted by the scientific community. Kubatbek Tabaldiev, in his study on Kirghizistan balbals, has examined the origins of these balbals and made examinations¹²⁸. Tabaldiev balballs; (Issik lake, Talas, Chuy, Os, Jalalabad). In his work on balballs, he did not make any classification. By examining Balball with their general characteristics, they made definitions according to their characteristics such as posture directions, dresses and objects in their hands. Tabaldiev, who was not present in any classification system, stated that they reflect the Turkish Type according to their dresses and posture characteristics. Yasar Çoruhlu, balbaların within the tradition of the Turkish grave, balbaları planted in the ceremonial fields and stone statues planted in the ceremonial areas separating each other, the sculpture is called. Those who are figurative should be qualified as balbalmistir¹²⁹. In addition, Coruhlu, in the region of all these types of standing stones as balbal also argued that it is wrong to be considered¹³⁰. Çoruhlu emphasizes the distinction between sculpture and balbal rather than classifying balbalons.

Suggestions

In the light of all this information, it is understood from the balbal planting tradition that balbal was planted on the grave of the deceased person while he was alive and these balbalons were built around the grave with the understanding that the deceased would serve him in his life after death. Balbal planting was considered an indication of the strength and courage of the warrior and raised the name of the warrior. When evaluated within the period, it is better understood how important balbal planting tradition is for the society. The tradition of balbal planting, whose origin and origin is unknown, is undoubtedly very important in the Old Turkic Societies. Balball, which is one of the oldest and silent witnesses of Turkish Civilization which is one of the oldest civilizations of the world, is very important in terms of shedding light on issues such as Turkish culture and belief systems, life styles and world views. Balballs, which are witnesses of thousands of years old history engraved on stone in a

vast area in Central Asia, which is the homeland of Turks, are also very important in terms of the memory of a nation on stone rather than simply chipped stone. This importance requires the protection and storage of Balball. For this, the Balbal stones, one of the oldest eyewitnesses in our history, must be encouraged to come to the place they deserve in the scientific world.